

PSICHOLOGIJA – PRAKTIKAI

ŠIUOLAIKINIS POŽIŪRIS Į KŪRYBINGUMĄ IR JO ĮVERTINIMO PROBLEMAS

Junona Almonaitienė

Socialinių mokslų daktarė

Kauno technologijos universiteto Psichologijos katedra

K. Donelaičio g. 20, LT-3000 Kaunas

Tel. (8 27) 20 18 16

El. paštas: jualmo@smf.ktu.lt

Pastaruoju metu įsivyravo mokslininkų nuomonė, kad apie žmogaus kūrybingumą reikia spręsti iš jo elgesio gyvenime. Tačiau praktiškai kūrybingumo rodikliu dažnai tebelaikomi divergentinio mąstymo testų rezultatai. Jie, taip pat ir kūrybingiems žmonėms atpažinti taikomi asmenybės bruožų, interesų ir pan. klausimynai yra psichometrinės metodikos, pripažįstamos kaip objektyvios. Turint galvoje dabartinę kūrybingumo sampratą, tenka daryti išvadą, kad jos leidžia įvertinti tik su kūrybingumu susijusias, bet jam netapačias vidines ypatybes. Žmonės, kuriems būdingos šios ypatybės, gyvenime ne visada pasižymi kūrybingumu. Interpretuojant tokių tyrimų rezultatus, kūrybingumo sąvoka dažnai vartojama nepagrįstai. Siekiant įvertinti žmogaus kūrybingumą, kur kas labiau tiktų taikyti metodikas, atskleidžiančias realius jo kūrybinius laimėjimus. Visoms tokioms metodikoms būdingas subjektyvumas, tačiau su tuo reikia susitaikyti, nes objektyvių kūrybos kriterijų iš esmės neįmanoma rasti.

Kūrybingumo reikšmė sparčiai kintančiame šiuolaikiniame pasaulyje nuolat didėja. Praktinę darbą dirbantys psichologai (ypač ugdymo, darbo psichologijos specialistai) gana dažnai susiduria su situacijomis, kai tenka vertinti žmonių kūrybingumą. Paprastai tam pasirenkami divergentinio mąstymo gebėjimų testai. Neretai kaip kūrybingumo matavimo priemonės jie taikomi ir atliekant mokslinius tyrimus, pavyzdžiui, kai siekiama įvertinti ugdymo metodų poveikį. Tačiau ar divergentinio mąstymo gebėjimus galima tapatinti su kūrybingumu? Jei ne, tai kokia jų įtaka kūrybingumui? Kas apskritai yra kūry-

bingumas ir kaip jį įvertinti? Dauguma kūrybingumą tyrinėjančių mokslininkų dabar į šiuos klausimus atsako visai kitaip nei tada, kai buvo kuriami divergentinio mąstymo gebėjimų testai. Šio straipsnio tikslai – pristatyti dabar vartojamą požiūrį į kūrybingumą, apžvelgti įvairius taikomus jo atpažinimo bei matavimo būdus ir pakomentuoti kai kuriuos jų ypatumus.

Kūrybingumo samprata

Didžiausią įtaką XX a. kūrybingumo tyrinėjimui psichologijoje turėjo J. P. Guilfordo idėjos.

1950 m. jis atkreipė dėmesį, kad šis svarbus reiškinys nepakankamai tyrinėjamas. Garsiam savo intelekto struktūros modelyje J. P. Guilfordas skyrė divergentinio mąstymo gebėjimus, lemiančius idėjų gausumą, įvairumą, originalumą ir detalumą. Juos jis priešpriešino konvergentinio mąstymo gebėjimams – tiems, kurie matuojami tradiciniais intelekto testais. J. P. Guilfordo nuomone, divergentinio mąstymo gebėjimai yra pagrindinis veiksnys, lemiantis žmogaus kūrybingumą. Šis požiūris ilgą laiką vyravo psichologijoje, ir pats kūrybingumas neretai buvo tiesiog tapatinamas su šiais gebėjimais. Tokiai nuomonei įsitvirtinti padėjo J. P. Guilfordo ir jo sekėjo E. P. Torrance'o sukurtų divergentinio mąstymo įvertinimo metodikų populiarumas. E. P. Torrance'o kūrybinio mąstymo testai, kaip teigia pats autorius, vis dar tebėra kūrybingumui vertinti plačiausiai taikoma metodika (P. A. Haensly ir E. P. Torrance, 1990).

Tačiau ilgai kūrybingumo ir divergentinio mąstymo gebėjimų tapatinimą imta vis griežčiau kritikuoti. Iki šiol atlikta daugybė tyrimų, kuriais siekta įvertinti divergentinio mąstymo testų įverčių ir realių kūrybinių laimėjimų koreliaciją. Tyrimų rezultatai priešaringi. E. P. Torrance (1988), remdamasis savo duomenimis, teigia, kad jo sukurtų kūrybiško mąstymo testų įverčių ir kūrybinių laimėjimų ryšys yra gana reikšmingas. Jis pateikia ir kitų autorių tyrimų duomenų, patvirtinančių tokią išvadą. Tačiau yra ne ką mažiau faktų, rodančių ką kita (D. N. Perkins, 1988; M. Rubaževičienė ir E. Rimkutė, 1994 ir kt.). Šiaip ar taip, šie tyrimai padėjo įsigalėti nuomonei, kad kūrybingumas ir divergentinio mąstymo gebėjimai yra ne tas pat: žmogus, kuris gyvenime išsiskiria iš kitų kūrybišku elgesiu, gali gauti žemus tokių testų įverčius, ir atvirkščiai, tas, kuris turi aukštus divergentinio mąstymo gebėjimų rodiklius, tik-

rovėje gali nepasižymėti jokia kūrybine veikla. Remiantis empirinių tyrimų duomenimis, tą patį galima pasakyti ir apie kitas vidines žmogaus ypatybes, kurios tradiciškai siejamos su kūrybingumu, pavyzdžiui, tokius asmenybės bruožus kaip individualizmas, nekonvencionalumas, pasiklovimas savimi ir pan. Žmonės, kuriems jos priskiriamos pagal testų rezultatus, taip pat toli gražu ne visada yra pasiekę kokių nors kūrybinių laimėjimų.

Įdėmiau pažvelgus, kyla klausimas, ar kūrybingumą galima laikyti kokia nors vidine žmogaus savybe. Kasdien kūrybingumo samprata yra būtent tokia: jis suprantamas kaip kažkas, ką žmogus „turi“ viduje. Tačiau kažin ar kūrybingas tas, kuris kažką viduje „turi“, tačiau gyvenime neišsiskiria iš kitų kūrybišku elgesiu.

Taip svarstant, buvo prieita prie nuomonės, kad kūrybingumas – tai veikiau ne vidinė žmogaus savybė, arba potenciala, bet tam tikras elgesys. Kaip šiuolaikinės kūrybingumo sampratos pavyzdį galima pateikti šį T. Amabile (1983) teiginį: *kūrybingumą reikėtų suprasti ne kaip asmens bruožą ar gebėjimą, bet kaip elgesį, kurį lemia tam tikras asmenybės ypatybių, pažintinės veiklos gebėjimų ir socialinės aplinkos sąlygų derinys*. Jei taip, tuomet kūrybingumo rodiklis – ne testų įverčiai, bet kūrybiškas elgesys tikrovėje, realūs kūrybiniai laimėjimai. Kūrybingas žmogus – tas, kuris gyvenime elgiasi kūrybiškai, o ne tas, kuris gavo „gerus“ kokių nors testų įverčius.

Tarp kūrybingumą tyrinijančių psichologų dabar vyrauja nuomonė, kad kūrybinius laimėjimus (kūrybišką elgesį) lemia įvairių veiksnių visuma. Be divergentinio mąstymo gebėjimų, dažniausiai iš jų minimi asmenybės bruožai, motyvacija, bendrieji intelektiniai gebėjimai, žinios, aplinka. Paprastai pažymima, kad šie veiksniai yra vieni su kitais susiję ir kūrybingumą lemia

ne paprasta jų suma, bet tam tikras derinys. Tačiau kol kas ši sąveika dar labai mažai tyrinėta ir nežinia, ar, pavyzdžiui, kurie nors iš minėtų veiksmų yra svarbesni už kitus.

Turint galvoje, kad divergentinio mąstymo gebėjimų testai tebėra plačiai taikomi, svarbus klausimas – kokia šių gebėjimų įtaka kūrybiniams laimėjimams. Apie jų reikšmę, palyginti su kitais kūrybiško elgesio veiksniais, galima spręsti iš tų empirinių tyrimų duomenų, kuriais vertinta šių gebėjimų testų įverčių ir realių kūrybinių laimėjimų koreliacija. Kaip jau minėta, tokių tyrimų rezultatai prieštaringi. Jais remiantis negalima tvirtinti, kad yra gana stiprus divergentinio mąstymo gebėjimų ir kūrybiško elgesio tikrovėje ryšys, o tuo labiau kad divergentinio mąstymo gebėjimai gali būti pagrindinis kūrybiško elgesio veiksnys. Šio straipsnio autorės atlikti tyrimai parodė, kad turinčių pripažintų kūrybinių laimėjimų ir jų neturinčių gerai besimokančių moksleivių divergentinio mąstymo gebėjimai iš esmės nesiskiria (žr. E. Rimkutė ir J. Almonaitienė, 1998).

Svarstant, kuris iš veiksmų, darančių įtaką kūrybiniams laimėjimams, gali būti pagrindinis, dėmesys dabar dažniausiai krypta į vertybių sferos, motyvacijos ypatumus. Daroma prielaida, kad būtent jie lemia tai, ar žmogus panaudoja turimus gebėjimus. Galbūt jie netgi lemia šių gebėjimų plėtotę. Lyginant žmones, pasižyminčius kūrybišku elgesiu, su tais, kuriems jis nebūdingas, kyla mintis, kad esminė kūrybingo žmogaus ypatybė yra ta, jog jis laisva valia, turėdamas galimybę rinktis, dažnai elgiasi nešabloniškai, įvairius darbus atlieka neformaliai, stengiasi padaryti geriau, kitaip nei įprasta. Tačiau kol kas ši prielaida gana menkai empiriškai tyrinėta. Trūksta duomenų, kurie leistų vienareikšmiškai pasakyti, kokie konkretūs vertybių ir motyvacijos ypatumai skatina kūrybišką elgesį.

Elgesio rezultatų kūrybiškumo vertinimo problema

Pagrindiniu žmogaus kūrybingumo rodikliu laikant jo elgesį, kyla klausimas, kokius elgesio rezultatus reikėtų laikyti kūrybiškais, arba, kitaip sakant, kokius jo veiklos produktus galima pripažinti esant kūryba.

Dėl pagrindinių produkto požymių, kurie leidžia pripažinti jį esant kūrybos rezultatu, dabar iš esmės sutariama. Tai naujumas, originalumas ir tinkamumas, naudingumas, vertė. Naujumo ir originalumo rodiklis – tai, ar tokie dalykai jau buvo žinomi anksčiau, ar dažnai panašios mintys ateina kitiems žmonėms. Idėjos tinkamumas vertinamas atsižvelgiant į tai, ar ji atitinka situaciją, kontekstą, o vertė, naudingumas – ar ji pritaikoma tikrovėje, ar padės patenkinti tam tikrus žmonių poreikius. Kad elgesio rezultatai būtų pripažinti esant kūryba, jie turi turėti abu šiuos požymius. Aišku, kad šabloniška, triviali mintis nebus laikoma kūryba. Tačiau tai, kas originalu ir nauja, ne visada yra vertinga. Nors šie kūrybos požymiai iš pirmo žvilgsnio atrodo aiškūs, jų prasmė gali būti suprantama labai įvairiai. Pavyzdžiui, kaip nauja ir originalu gali būti pripažįstama tik tai, kas nauja visos žmonijos istorijos atžvilgiu. Kaip sakė vienas prancūzų poetas, „kuris pirmasai palygino moterį su rože, buvo poetas, antrasai – nevykėlis“. Tačiau kūryba gali būti laikoma ir tai, kas yra nauja, palyginti su paties kuriančiojo ankstesniais darbais. Dažnai toks požiūris grindžiamas vaikų kūrybos pavyzdžiu: vaikų padaryti atradimai gali būti tikra kūryba, nors jau daug kas yra padarę juos anksčiau. Dabar psichologijoje naujumas dažniausiai vertinamas atsižvelgiant į paties kuriančiojo ankstesnius darbus. Priešingu atveju tektų laikyti, kad kūryba yra labai retas, išskirtinis reiškinys, o kūrybingumas būdingas tik genijams. Vienareikšmiškai įvertinti naujo

pasiūlymo tinkamumą ir vertę taip pat nėra paprasta, ypač jei tai sudėtingas dalykas, pavyzdžiui, perversmą moksle sukelti teorija. Istorijoje pakanka pavyzdžių, kai amžininkai nesugebėjo deramai įvertinti naujų idėjų svarbos ir naudingumo. Šie atsitikimai tokie dažni, kad kūrybingumo tyrinėtojai linkę manyti, jog kiekviena tikrai originali idėja iš pradžių atmetama. Tai netgi galima laikyti savotišku kūrybiškumo rodikliu: jei ji iš karto pripažįstama, tuomet turėtų kilti abejonių dėl jos naujumo ir originalumo.

Kūrybos atpažinimo ir vertinimo klausimu nuo seno plačiai diskutuoja estetikos, meno filosofijos specialistai. Nepaisant dėtų pastangų, objektyvių vertės, grožio, kūrybos kriterijų paieškos šiuose moksluose iki šiol buvo nesėkmingos. Kokia tai paini problema, matyti iš C. Jungo mėginimų atskirti „tikrą“ meną nuo „netikro“ (Jung, 1930–1978 ir 1934–1978). Susidūrus su neįveikiamais „tikro“ meno identifikavimo sunkumais, nuo požiūrio, kad įmanoma nustatyti objektyvius jo kriterijus, imta vis labiau tolti. Pastaruoju metu didesnę įtaką estetikoje įgijo subjektyvizmas, reliacionizmas – kryptys, kurios kvestionuoja ar net iš viso neigia kriterijų, leidžiančių atpažinti „tikrą“ meną, egzistavimą. Objekto vertė, šių kryptų atstovų nuomone, yra santykinė, priklausanti ne tik nuo jo paties, bet ir nuo jį suvokiančio asmens ypatybių. Tiesa, požiūris, kad kūrinio vertę nulemia vien stebėtojas, taip pat turi nedaug šalininkų, nes tokiu atveju vertė tampa tokia reliatyvi, kad nebeaišku, kuo ji skiriasi nuo nuomonės. Aiškinantis, kas lemia kūrinio vertę, dėmesys dabar dažniausiai kreipiamas į santykį tarp subjekto ir objekto, į jų sąveikos procesą. Taigi prasmė, vertė, grožis – ne pačių objektų ypatybės, bet jų sąveikos su suvokiančiuoju padarinys. Šio požiūrio laikėsi tokie žymūs XX a. estetikos teoretikai kaip

G. Santayana (1961), C. J. Ducasse'as (1966), R. Ingardenas (1966), J. Mukarovskis, 1943–1980), J. Stolnitzas (1960) ir kt.

Visus šiuos svarstymus galima apibendrinti taip: tam tikri kūrybos kriterijai egzistuoja, tačiau jie gana reliatyvūs. Šimtaprocentiniu tikslumu įvertinti žmogaus veiklos produktų naujumą ir tinkamumą nėra jokių galimybių. Kaip teigia V. Arcška (1985), neįmanoma nustatyti ribos tarp „tikro“ ir „netikro“ kūrinio, remiantis kokiu nors konkrečiu, moksliskai pagrįstu kriterijumi.

Kūrybingumo matavimo metodikos ir jų vertinimas

1989 m. D. Hocevaras ir P. Bachelor apžvelgė daugiau nei šimtą iki tol psichologų atliktų empirinių kūrybingumo tyrimų ir jam atpažinti bei įvertinti naudotus būdus suskirstė į aštuonias grupes:

1. *Divergentinio mąstymo testai*. Jie taikomi laikantis požiūrio, jog svarbiausias kūrybingumą lemiantis veiksnys yra ryškūs divergentinio mąstymo gebėjimai.

2. *Polinkių ir interesų klausimynai*. Jų taikymas grindžiamas prielaida, kad kūrybingi asmenys nurodys turį tokius polinkius ir interesus, kurie yra palankūs kūrybinei veiklai, pavyzdžiui, pomėgis rašyti, teigiamas požiūris į naujoves, humoro jausmas ir pan.

3. *Asmenybės klausimynai*. Jų taikymo šalininkai laikosi požiūrio, kad kūrybinius laimėjimus lemia ne tiek mąstymo gebėjimai, kiek tam tikros asmenybės ypatybės, pavyzdžiui, individualizmas, nckonvencionalumas, pasitikėjimas savimi.

4. *Biografijų klausimynai*. Jų taikymas grindžiamas prielaida, kad tam tikri biografijos faktai (pvz., tėvų išsilavinimas, meninių bei moks-

linių interesų, smalsumo, nepriklausomo elgesio apraiškos labai ankstyvame amžiuje) gali rodyti, jog iš žmogaus galima tikėtis kūrybingumo.

5. *Mokytojų, vadovų, kolegų (bendramokšlių, bendradarbių) vertinimai.* Šiuo atveju mokytojai, vadovai ir kt. prašomi įvardyti keletą kūrybingiausių ir keletą mažiausiai kūrybingų mokinių ar darbuotojų. Paprastai jiems nurodomi tam tikri kriterijai, kuriais reikėtų remtis (idėjų gausa, originalumas ir t. t.).

6. *Veiklos produktų vertinimas.* Šiuo atveju apie žmogaus kūrybingumą sprendžiama iš to, kaip jis „laboratorinėmis sąlygomis“ atlieka tam tikras užduotis, kurioms reikia naujai, netradiciskai panaudoti turimas žinias ir mokėjimus.

7. *Pripažinimas.* Kūrybingais laikomi tie, kurie tokio vertinimo sulaukia realiame gyvenime: garsūs mokslininkai, žinomi menininkai, įtakingi visuomenės veikėjai.

8. *Dideli laimėjimai tam tikrose veiklos srityse, apie kuriuos praneša patys tiriamieji.* Tai, pavyzdžiui, dalyvavimas parodose, rašinių publikavimas, įvairių konkursų, olimpiadų diplomai.

Vertinant šias metodikas, kyla šitokie klausimai: pirma, ar jomis iš tiesų matuojamas kūrybingumas; antra, ar jos yra objektyvios ir jei ne – ar galima jomis pasikliauti.

Kaip matyti, pirmųjų trijų grupių metodikomis matuojamos įvairios vidinės savybės – gebėjimai, asmenybės ypatybės, interesai, polinkiai. Atsižvelgiant į sukauptus duomenis apie kūrybišką elgesį ir jį lemiančius veiksnius, pasitikėti tokiais testais, kaip matuojančiais ar prognozuojančiais *kūrybingumą*, yra visai nepagrįsta. Jie leidžia įvertinti tik su kūrybingumu susijusias, tačiau jam netapačias vidines ypatybes. Žmonės, kuriems jos būdingos, gyvenime ne visada pasižymi kūrybingumu. Gali būti, kad šios ypatybės daro įtaką kūrybingumui, tačiau

kokiu mastu, ar kurios nors iš jų yra svarbesnės nei kitos, nėra aišku.

Visoms kitoms grupėms priskirtos metodikos nuo anksčiau aptartųjų iš esmės skiriasi tuo, kad jas taikant sprendimai apie kūrybingumą daugiau ar mažiau remiasi žmogaus kūrybinės veiklos rezultatais. Tai akivaizdžiausia, kai kūrybingumas vertinamas atsižvelgiant į veiklos produktus (6 gr. metodikos). Pripažinimą ir laimėjimus (7 ir 8 gr. metodikos) taip pat lemia žmogaus veiklos rezultatai. Dalis klausimų, pateikiamų biografijų klausimynuose, rodo tai, kokių kūrybinių laimėjimų tiriamieji yra pasiekę dalyvaudami įvairioje popamokinėje veikloje, būreliuose ar tiesiog laisvalaikiu. Kai asmens kūrybingumą vertina vadovai, mokytojai ir kt., jų sprendimų pagrindas irgi yra vertinamojo veiklos rezultatai – tai, kiek jis yra pasiūlęs netikėtų būdų įvairioms problemoms spręsti, išskėlęs originalių bei vertingų idėjų ir pan.

Trims pirmosioms grupėms priskiriamos metodikos yra psichometrinės. Jas sąlygiškai (tiek, kiek ir kitus tokio tipo testus) galima pripažinti objektyviomis. Nė vienos iš kitų metodikų objektyviomis pavadinti negalima: visose jose svarbi reikšmė tenka subjektyviems sprendimams. Be abejonės, mokytojų, vadovų bei kolegų vertinimai, ekspertų sprendimai yra subjektyvūs. Apdovanojimų, diplomų ir kitų pasižymėjimo ženklų, kurie yra kūrybingumo rodiklis laimėjimų ir iš dalies biografijų klausimynuose, skyrimo pagrindas taip pat nėra visai objektyvus. Sąlygiškas dalykas yra ir pripažinimas. Jis nemažai priklauso nuo visuomenėje vyraujančių nuostatų, vetybių, konkurencinės kovos ar net nuo paprasčiausio atsitiktinumo. Be to, visais šiais atvejais tenka subjektyviai rinktis, kokias veiklos rūšis, formas galima laikyti „kūrybinėmis“.

Prisiminus ankstesniame skyrelyje suformuluotą išvadą, kad objektyvių kūrybos atpažini-

mo ir vertinimo kriterijų iš esmės neįmanoma rasti, pagrįstai galima kelti klausimą, ar apskritai, sprendžiant apie kūrybingumą iš elgesio rezultatų, įmanoma išvengti subjektyvumo. T. Amabile (1983), viena iš labiausiai pripažintų kūrybingumo tyrinėtojų šiuolaikinėje psichologijoje, ragina susitaikyti su tuo, kad kūrybos kriterijai yra tokie pat subjektyvūs kaip, pavyzdžiui, žmogaus fizinio patrauklumo kriterijai. Ji yra tos nuomonės, kad vertinant kūrybingumą būtų pasikliaujama subjektyviomis metodikomis. Tam T. Amabile siūlo ekspertų konsensuso metodiką, kuri yra bene išsamiausiai argumentuota kūrybingumo vertinimo pagal elgesio rezultatus metodika (D. Hocevaras ir P. Bachelor ją skiria 6-ajai grupei). Ją taikant, tiriamiesiems pateikiamos kokios nors „kūrybinės“ užduotys, pavyzdžiui, sukurti koliažą, rašinėį. Darbo rezultatus, laikydamiesi tam tikrų taisyklių, vertina žinovai (asmenys, išmanantys daile, literatūrą ir pan.). Jei jie, darydami subjektyvius sprendimus nepriklausomai vienas nuo kito, iš esmės sutaria, kad vienas darbas yra „kūrybiškesnis“ nei kitas, vadinasi, jų sprendimą reikia pripažinti esant pagrįstą.

Ši metodika turi daug ką bendra su tuo, kaip kūrybos atpažinimo ir vertinimo problemos sprendžiamos tikrovėje. Atsigręžę į ją taip pat matome, kad vertinant meno ar mokslo darbus įprasta pasikliauti subjektyviais žinovų sprendimais, kurie gali būti daromi ir intuityviai, net nesistengiant apibrėžti ir sukonkretinti kriterijų, kuriais remiamasi. Žinovų nuomonių konsensuso pagrindu skiriamos net ir labai aukštą prestižą turinčios premijos. Dažnai dėl tokių įvertinimų kyla diskusijų, kiekvienas autorius ar jo šalininkas visada gali ginti savo nuomonę, jei ji nesutampa su kitų, bet geresnės alternatyvos tam kol kas nėra. Beje, skirtingų asmenų vertinimai labai dažnai sutampa: menas iš es-

mės skiriamas nuo kičo ir tiražavimo, vieni meno kūriniai, mokslinės idėjos pripažįstami, kiti – ne.

Tai skatina pritari T. Amabile nuomonei, kad vertinant kūrybingumą pagal kūrybos rezultatus subjektyvumo išvengti tikriausiai neįmanoma ir kažin, ar verta stengtis tai daryti. Subjektyvumą tokiose kūrybingumo matavimo metodikose greičiau reikėtų vertinti kaip natūralų ir neišvengiamą jų ypatumą.

Taigi metodikas, kurios dabar psichologijoje dažniausiai taikomos kūrybingumui atpažinti ir vertinti, galima skirstyti į dvi grupes. Pirmoji – tai tam tikrus gebėjimus, asmenybės ypatumus, interesus bei polinkius matuojantys testai. Šias metodikas sąlygiškai galima laikyti objektyviomis, tačiau jos leidžia įvertinti ne patį kūrybingumą, o tik su juo susijusias kitas žmogaus ypatybes. Antroji grupė – tokios metodikos, kur sprendimai apie žmogaus kūrybingumą daugiau ar mažiau remiasi jo elgesio rezultatais. Tai atitinka dabar psichologijoje vyraujančią požiūrį, kad žmogaus elgesio rezultatai yra pagrindinis jo kūrybingumo rodiklis. Tačiau visose šiose metodikose svarbus vaidmuo tenka subjektyviems sprendimams. Psichologams tenka susitaikyti su tuo, kad šimtaprocentiniu tikslumu identifikuoti kūrybą, kūrybingus asmenis nepavyks; tyrėjas tegali sieti, kad ši tikimybė būtų kuo didesnė. Objektyvių kūrybingumo vertinimo būdų nėra ir vargu ar apskritai įmanoma juos sukurti. Teg galima rinktis vieną iš šių alternatyvų: arba pasikliauti subjektyviomis kūrybingumo vertinimo metodikomis, arba matuoti tik jo koreliatus.

Iki šiol nemažai atliekama ir mokslinių tyrimų, kuriuose naudojami testai, matuojantys įvairias su kūrybingumu susijusias ypatybes, ypač divergentinio mąstymo gebėjimus. Tai tarsi „netiesioginis“ kūrybingumo empirinio tyrinėjimo kelias, kai pasirenkama galimybė operuoti tiks-

liau apibrėžiamais ir vertinamais kintamaisiais. Visiškai atsisakyti tokių tyrimų nereikėtų, nes jie padeda daugiau sužinoti apie įvairius kūrybingumo koreliatus. Tačiau prie tikro, gyvenime pasireiškiančio žmogaus kūrybingumo tokiuose tyrimuose neprisiliečiama. Testų rezultatai tokiu atveju negali būti tapatinami su kūrybingumu, *kūrybingumo* sąvokos dažniausiai tenka atsisakyti ir interpretuojant tyrimų rezultatus.

Toks netiesioginis kūrybingumo tyrinėjimo kelias, kai tyrimuose operuojama labiau apčiuopiamais kintamaisiais, neretai atsisakant ir pačios *kūrybingumo* sąvokos, apskritai nėra ne perspektyvus. Tačiau vargu ar ką nors nauja gali duoti jau keletą dešimtmečių vis pagal tą pačią schemą atliekami „tuzinai tyrimų, kuriuose ieškoma vieno kūrybingumo koreliatų (pvz., divergentinio mąstymo) ryšio su kitais jo koreliatais (pvz., asmenybės bruožais) arba dar kitus konstruktus reprezentuojančiais kintamaisiais (pvz., intelektu)“ (Hocevar ir Bachelor, 1989, 64 p.), nors jiems matuoti skirtos metodikos laikui bėgant po truputį keičiasi. Dėl įvairių šalutinių kintamųjų poveikio tokių tyrimų rezultatai yra priešaringi, ir tarp daugybės jų panorėjus galima būtų rasti pagrindžiančių bet kurią nuomonę.

„Subjektyviosios“ metodikos suteikia galimybę empiriniuose tyrimuose prisiliesti prie realios kūrybos ir kūrybingumo. Tačiau joms pagrįstai išsakoma nemažai priekaištų ne dėl subjektyvumo, bet dėl įvairių kitų priežasčių. Tokie tyrimai, kai kūryba modeliuojama „laboratorinėmis sąlygomis“, dažnai kritikuojami dėl to, kad juose sudaromos sąlygos labai skiriasi nuo natūralių. Pavyzdžiui, tiriamieji yra prašomi atlikti darbą kuo originaliau, bet ne patys nusprendžia taip elgtis; tyrimuose pateikiamos užduotys gerokai skiriasi nuo to, kas laikoma kūryba realiame gyvenime; jas atliekant, nema-

žą įtaką rezultatams gali turėti nevienodi tiriamųjų įgūdžiai (Hocevar ir Bachelor, 1989; Rimkutė, 1998). Dalis klausimų, pateikiamų biografijų klausimynuose, kaip ir psichometrines metodikas, leidžia įvertinti tik hipotetinius kūrybingumo koreliatus (pavyzdžiui, tėvų karjeros ypatumus, interesus ir pan.). Tyrimus, kuriuose kaip tiriamieji dalyvauja pripažinti kūrėjai, dėl suprantamų priežasčių gana sudėtinga organizuoti, todėl jie atliekami palyginti retai. Be to, kol kas nėra aišku, ar tai, kas nustatyta tiriant ypač kūrybingus asmenis, tinka ir žemesnių lygių kūrybinei veiklai, pavyzdžiui, vaikų kūrybingumo apraiškomis, paaikškinti (Sternberg ir Lubart, 1996). Taigi galimybės ieškoti tinkamesnių „subjektyviųjų“ kūrybingumo vertinimo būdų dar tikrai nėra išnaudotos, ir mėginimai juos tobulinti ateityje gali duoti neblogų rezultatų.

Daugelis kūrybingumą tyrinėjančių mokslininkų jau seniai tvirtina, kad empiriniuose tyrimuose kūrybingumo atpažinimas ir vertinimas yra viena iš sunkiausiai sprendžiamų problemų (Amabile, 1983; Sternberg ir Lubart, 1996). Akivaizdu tai, kad jokiam empiriniame tyrime neįmanoma pasirinkti tokių kūrybos, o kartu ir kūrybingų asmenų atpažinimo kriterijų, kurie būtų visiškai neiginjami. Tačiau tų tiriamųjų darbų, kurie nėra tiesiogiai skirti kūrybingumui, autoriai ir dabar laikosi nuostatos, jog objektyviai įvertinti kūrybingumą yra gana paprasta. Neatsižvelgiant į pasikeitusią kūrybingumo sampratą, tokiuose tyrimuose jo rodikliu paprastai laikomi divergentinio mąstymo ar kitokių testų rezultatai. Tokių tyrimų išvadose sąvoka *kūrybingumas* labai dažnai vartojama nepagrįstai.

Apskritai, apžvelgus iki šiol psichologų atliktus empirinius kūrybingumo tyrimus, galima pasakyti, kad tik nedaugelis autorių juos planuodami siekia detaliau pagrįsti pasirinktus kūry-

bingumo įvertinimo būdus, gana retai ieškoma originalesnių, įvairesnių šios problemos sprendimo būdų. Tam skiriant nepakankamai dėmesio, dažnai nukenčia tyrimo išvadų adekvatumas.

Apibendrinimas

Per porą pastarųjų dešimtmečių psichologijoje labai pasikeitė požiūris į žmogaus kūrybingumą ir jį lemiančius veiksnius. Ilgai vyravusį įsitikinimą, kad jis iš esmės priklauso nuo tam tikrų mąstymo gebėjimų, asmenybės bruožų ir pan., pakaitė nuomonė, jog jį lemia daugelio vidinių ir išorinių veiksnių derinys. Įsitvirtino požiūris, kad kūrybingumo negalima tapatinti su vienokiomis ar kitokiomis vidinėmis ypatybėmis, kurias galima išmatuoti testais. Tai pripažinus, tenka atsisakyti ir iki šiol plačiausiai taikyto kūrybingumo vertinimo būdo – kai jo rodikliu laikomi divergentinio mąstymo testų rezultatai. Nėra pagrindo manyti, kad divergentinio mąstymo gebėjimai yra ir svarbiausias kūrybinius laimėjimus lemiantis veiksnys. Dabar dažniau

daroma prielaida, kad didžiausią įtaką jiems turi žmogaus vertybės ir motyvacijos ypatumai: neformalus požiūris į atliekamus darbus, noras padaryti juos kuo geriau, nešabloniškai.

Dauguma tyrinėtojų dabar sutaria, kad apie žmogaus kūrybingumą reikia spręsti iš jo elgesio rezultatų. Kūrybingu žmogumi laikomas tas, kurio elgesio rezultatai dažnai pripažįstami esant kūryba. Bet tokiu atveju kyla klausimas, kokie elgesio rezultatai yra kūryba, o kokie – ne. Objektivių kūrybos atpažinimo bei vertinimo kriterijų neįmanoma nustatyti. Todėl metodikų, leidžiančių objektyviai atpažinti ir įvertinti kūrybingumą, nėra ir vargu ar įmanoma jas sukurti. Tas metodikas, kurios tokiu tikslu dabar dažniausiai taikomos, galima skirstyti į dvi grupes. Vienos iš jų, kurios laikomos objektyviomis (divergentinio mąstymo, kūrybingos asmenybės testai ir pan.), iš tiesų matuoja ne kūrybingumą, bet kitas su juo susijusias žmogaus ypatybes. Visoms tomis, kurias galima pripažinti kūrybingumo vertinimo metodikomis (nes apie jį sprendžiama iš žmogaus elgesio rezultatų), būdingas subjektyvumas.

LITERATŪRA

1. Amabile T. *The Social Psychology of Creativity*. N. Y. : Springer-Verlag, 1983.

2. Amabile T. *Creativity in Context: Updates to „The Social Psychology of Creativity“*. Boulder, Colorado : Westview Press, 1996.

3. Arciška V. Meno vertybės ir gyvenimo praktika // *Pergalė*. 1985, Nr. 11, p. 121–130.

4. Ducasse C. J. *The Philosophy of Art*. N. Y., 1966. P. 283–305.

5. Hacnsly P. A., Torrance E. P. *Assessment of Creativity in Children and Adolescents* // C. R. Reynolds, R. W. Kamphaus (Eds.). *Handbook of Psychological and Educational Assessment of Children. Intelligence and Achievement*. N. Y., London : The Guilford Press, 1990. P. 697–722.

6. Hennesy B. A., Amabile T. M. *The Conditions of Creativity* // R.J. Sternberg (Ed.). *The Nature of*

Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 11–38.

7. Hoccevar D., Bachelor P. *A Taxonomy and Critique of Measurements Used in Study of Creativity* // J. A. Glover, R. R. Ronning, C. R. Reynolds (Eds.). *Handbook of Creativity*. N. Y. : Plenum, 1989. P. 53–75.

8. Ingarden R. *Przyczyc. Dzieło. Wartość*. Kraków : Wydaw. Literackie, 1966. S. 137–161.

9. Jones E. *The Case Against Objectifying Art* // *Creativity Research Journal*. 1997, vol. 10, no. 2–3, p. 207–214.

10. Jung C. G. *Psychology and Literature (1930)* // *Collected Works of C.G.Jung*. Vol.15. *The Spirit in Man, Art, and Literature*. Princeton : Princeton University Press, 1978. P. 84–105.

11. Jung C. G. Picasso (1934) // *Collected Works of C. G. Jung*. Vol. 15. *The Spirit in Man, Art, and Literature*. Princeton : Princeton University Press, 1978. P. 135–141.

12. Lubart T. I. Creativity // R. J. Sternberg (Ed.). *Thinking and Problem Solving*. London : Academic Press, 1994. P. 289–332.

13. Mukaržovskis J. Numatoma ir nenumatoma menc // *Grožio kontūrai*. Vilnius : Mintis, 1980. P. 269–303.

14. Perkins D. N. Creativity and the Quest for Mechanism // R. J. Sternberg, E. E. Smith (Eds.). *The Psychology of Human Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 309–336.

15. Rimkutė E., Almonaitienė J. Žvilgsnis į kūrybingumo paslaptis // *Lietuvos psichologija amžių sandūroje : Konferencijos, skirtos A. Gučo 90-mečiui, medžiaga*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 1998. P. 105–129.

16. Rimkutė E. *Troubles Exploring Creativity // Multidimensionality of Contemporary Psychology: So-*

cial, Political and Cultural Influences. III (XI) International Baltic Psychology Conference. Vilnius, June 30 – July 3, 1998. P. 105–108.

17. Rubaževičienė M., Rimkutė E. Kūrybiškumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose psichologinis įvertinimas : Mokslo tiriamojo darbo ataskaita. Vilnius : Vilniaus universitetas, 1994.

18. Santayana G. *The Sense of Beauty*. N. Y., 1961. P. 25–45.

19. Sternberg R. J., Lubart T. I. Investing in Creativity // *American Psychologist*. 1996, vol. 57, no. 7, p. 677–688.

20. Sternberg R. J., Lubart T. I. An Investment Theory of Creativity and its Development // *Human Development*. 1991, vol. 34, p. 1–31.

21. Stolnitz J. *Aesthetics and Philosophy of Art Criticism*. Boston, 1960. P. 390–419.

22. Torrance E. P. The Nature of Creativity as Manifested in its Testing // R. J. Sternberg (Ed.). *The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 43–75.

THE CONTEMPORARY VIEW TO CREATIVITY AND THE PROBLEMS OF IT'S MEASUREMENT

Junona Almonaitienė

Summary

The article presents the attempt to evaluate the most common types of measures used to assess creativity according to the dominant contemporary theoretical approach to the phenomenon. Creativity is now usually considered to be the characteristic of behavior, but not the inner feature of an individual. Two main groups of the measures may be identified among most widely used instruments. The first group includes tests of divergent thinking, personality, attitude and interest inventories. These are psychometric instruments mainly and can be considered as objective. Yet, they measure only the inner correlates of creative behaviour: divergent thinking abilities, personality traits etc. The implication that any of these could be one of the main factors

influencing creative behaviour lacks empirical evidence obviously. One who scores high on the tests often demonstrates any distinctive creative performance in real life. The second group includes such instruments as ratings by teachers, peers or supervisors, judgements of products, registration of indicators of eminence et al. Their distinctive feature in comparison with the first group is taking into consideration the real-life creative production. But here the problem of their objectivity arises acutely. It is not possible to establish fixed criteria for evaluation of product, or behaviour, creativity. Thus, the problem of the measurement of creativity to be solved successfully requires creativity from the measurers themselves.

Įteikta 2000 03 03